

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію

Ганни Миколаївни Циганок

на тему “Розвиток української фонетичної термінології ХХ – початок ХХІ століття” (Київ, 2017. – 234 с.), подану до захисту на здобуття наукового

ступеня кандидата філологічних наук

зі спеціальності 10.02.01 – українська мова до спеціалізованої вченої ради Д 26.053.25 Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Період ХХ – початок ХХІ століття називають найяскравішим у формуванні кодифікаційних норм та засад лінгвістичної термінології. Сьогодні науковці вже окреслили шляхи, якими творилася лінгвістична термінологія, тому можемо простежити її становлення та нормалізацію. Особливо цікавими є розвідки про українську фонетичну термінологію, оскільки вона тісно переплетена з історією граматики, діалектології, історичної фонетики / фонології, історією мови, організацією експериментальних фонетичних досліджень. Українські дослідники-фонетисти спиралися на відповідний поняттєвий апарат, утім, фонологічні напрацювання після 60-х рр. ХХ ст. лише набували темпів розвитку і розширювали напрямки, удосконалювали методологію досліджень, що не могло не стимулювати динаміку системи української фонетичної термінології, розширення й ускладнення її мікропарадигм, термінологічних класів і підкласів. Особливим є те, що деякі аспекти вивчення лінгвістичної термінології допоки не привертали увагу дослідників, хоча, скажімо, проблеми терміноапарату підсистем мовознавства набувають актуальності у зв'язку з потребою осмислення поняттєвого наповнення галузі, уніфікації її метамови. Тому, з огляду на це, рецензована дисертаційна праця видається нам досить актуальною і відкриває нову сторінку в галузі української лінгвістики.

Ганна Миколаївна Циганок поставила перед собою мету – комплексно дослідити розвиток, функціонування та кодифікацію української фонетичної термінології ХХ – початку ХХІ ст. у зв'язку з її ієрархічною, структурно-семантичною та формально-граматичною організацією. Проте дослідниця реалізовує шість різноманітних завдань й успішно досягає мети. Зауважимо, що кілька сформульованих Г. М. Циганок завдань зазначені в пункті “новизна

дослідження” як такі, що поставлені вперше: виокремлено фонетичні школи в Україні згідно з територіальним критерієм, а також критерієм теоретико-практичного спрямування діяльності дослідників-фонетистів; запропоновано аналіз системи і структури української фонетичної термінології ХХ – початку ХХІ ст. в її розвитку відповідно до визначених етапів найновішої історії лінгвоукраїністики; умотивовано лексико-семантичну і структурно-граматичну організацію української фонетичної термінології ХХ – початку ХХІ ст. як макрополе з ядерними термінами на позначення розділів і підрозділів фонетики, з мікрополями термінів і термінологічних словосполучень, що репрезентують підрозділи загальної та експериментальної фонетики; встановлено ієрархію парадигматичних класів та підкласів термінологічних одиниць фонетики.

Крім актуальності, наукової новизни, вартість дисертаційної праці визначають методи дослідження, які авторка використала системно й комплексно.

Вважаємо, що чи не найважливішим чинником оцінювання того чи того наукового доробку є виваженість та аргументованість висловлених у ньому положень, логічність і послідовність інтерпретації аналізованого мовного матеріалу. Рецензована кандидатська дисертація в цьому сенсі справляє гарне враження. Наголосимо передусім на доброму знанні й глибокому розумінні автором наукових засад виконаного дослідження, скрупульозному опрацюванні лінгвістичних праць, виваженості аналізу фактичного матеріалу. Робота відповідає науково-дослідній темі кафедри української мови Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова “Лінгводидактичний опис функціонування української мови”, що передбачає дослідження української фонетичної термінології.

Наукове дослідження добре структуроване. Його зміст викладено в трьох розділах, кожен із яких подає концептуально сформульовані погляди на означену лінгвістичну проблему.

У Вступі Г. М. Циганок, демонструючи глибоку фахову підготовку й обізнаність у матеріалі, переконливо обґрунтувала потребу розв’язання зазначених у дисертації питань, чітко сформулювала вихідні позиції

дослідження – актуальність, новизну, практичну значущість роботи, визначила мету, завдання, об’єкт, предмет наукового опису, джерельну базу й основні методи аналізу.

У першому розділі – “Теоретичні засади дослідження української фонетичної термінології ХХ – початку ХХІ століття” насамперед наголошено на тому, що, за відомостями з історичного термінознавства, фонетична термінологія складалася поступово, виокремлюючись із граматики. Перші кроки в її формуванні пов’язані як з потребами вдосконалення методів навчання рідної мови, так і з розвитком мовознавчих студій насамперед у галузі діалектології.

Схвального відгуку заслуговують й інші два розділи кандидатської дисертації, у яких подано систематизацію фонетичних термінів з урахуванням змін у відповідних тематичних парадигмах (Розділ 2, с. 68-161); проаналізовано частиномовну належність фонетичних термінів, способів їх творення, особливостей термінологічних словосполучень української фонетичної термінології, а також системних семантичних властивостей цієї термінології (Розділ 3, с. 162-193).

Варто наголосити, що розділи дисертантка починає оглядом основних підходів, аспектів, тенденцій до інтерпретації досліджуваного явища в лінгвістичній літературі, дає власну оцінку використуваним ученими термінам у сучасному українському науковому контексті.

Заслуговує на увагу й дбайливе оформлення дослідження, вишуканий авторський стиль наукового викладу матеріалу.

Ганна Миколаївна Циганок зробила чіткі й аргументовані висновки про те, що українська фонетична термінологія упродовж століття перебувала в активному становленні, розвитку, що відбивають кодифікаційні джерела – підручники, словники, монографічні праці різних етапів історії мовознавства, а також окреслила перспективи наступних досліджень щодо вивчення підсистеми української фонетичної термінології, які пов’язані з розширенням проблематики дослідження: аналізом процесів функціонування української фонетичної термінології в інших підсистемах лінгвістичної термінології; опрацюванням мови праць фонетистів та істориків мови, діалектологів з

погляду їхнього особистого внеску в історію формування української фонетичної термінології.

Запропоновані дисертанткою висновки загалом логічно завершують дослідження, доповнюють новими теоретичними положеннями сучасне українське мовознавство, систематизовані й узагальнені факти слугуватимуть основою для наукових робіт із зазначеної проблематики. Важливо відзначити їхню координованість із завданнями дисертації, лаконічність, аргументованість і структурованість.

Очевидною є практична цінність роботи. Одержані результати можуть бути використані в лінгводидактиці як основа курсів та спецкурсів із фонетики, термінознавства для студентів філологічного фаху, у лексикографічній практиці під час укладання словників.

Чіткою і переконливою є джерельна база дисертації. Здобувачка проаналізувала словники лінгвістичних термінів ХХ – початку ХХІ ст., енциклопедичне видання “Українська мова”; монографічні праці українських мовознавців, у яких порушено загальні теоретичні і практичні проблеми фонетики, підручники та посібники з фонетики, різні типи словників української мови тощо (99 джерел). Матеріал дослідження склали понад 700 однослівних термінів та термінологічних словосполучень на позначення понять фонетики.

Позитивно оцінюючи роботу, висловимо деякі уточнення, зауваження й побажання:

1. Аналізуючи українську фонетичну термінологію ХХ – початку ХХІ століття, дисертантка достатньо широко подає дослідників цієї проблематики, виокремлює й описує діяльність фонетичних шкіл в Україні, що засвідчує ґрунтовні наукові знання Ганни Миколаївни. Проте варто було б згадати в теоретичному огляді праці мовознавців: Олексія Павловського, Григорія Шерстюка та Петра Горецького (Павловський А. Грамматика малороссійскаго нарѣчія. – Санкт-Петербург, 1818; Шерстюк Г. Коротка українська граматика для школи : В 2 ч. Полтава, 1907. – Ч. 1. – 2-ге вид., К., 1912 ; 4-те вид. – К., 1918; Шерстюк Г. Українська граматика для школи : В 2 ч. – К., 1909; Ч. 2 :

Складня ; 2-ге вид. – К., 1913 ; 3-тє вид. – К., 1918; Горецький П., Шаль І. Українська мова. Практично-теоретичний курс. – К., 1926).

2. У другому розділі дисертації в пункті “2.1.2.3.2. ТМТ “артикуляційна класифікація приголосних” (с. 105-106) дослідниця, покликаючись на роботу Євгена Тимченка (Тимченко Є. Курс історії українського язика / Є. Тимченко. – К., 1929. – С. 34-46), визначає терміни *замкнений*, *протиснений*, *лятеральний* як архаїчні. Просимо пояснити Ганну Миколаївну: що дало підстави кваліфікувати ці лексеми саме до архаїчної форми?

3. Дисертантка поділяє думку щодо полісемічності термінів в українській фонетичній термінології як функціонування одного із лексико-семантичних варіантів того чи того слова – складника полісемічної системи літературної мови (с. 190). У цьому контексті вважаємо за потрібне уточнити, чи характерна для аналізованих термінів дифузність значень – „нечітка диференціація значень у полісемічному слові” (Українська мова : Енциклопедія / [Редкол. : Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М. П. та ін]. – 3-тє вид., зі змінами і доп. – К. : Вид-во ”Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2007. – С. 149).

4. Ганна Миколаївна Циганок у дисертаційній праці розглядає “Термінологічне мікрополе експериментальної фонетики: склад і розвиток поняттєвого змісту” (п. 2.3., с. 153). Хотілося б дізнатися думку дослідниці щодо словосполучень *прикладна фонетика*, *мовленнєві технології*, *експериментально-фонетичний проект*, *аудіоредактор*, *аналізатор мовлення* та ін., якими оперують сучасні дослідники в онлайн-мережі, напр.: <https://phonetica.wordpress.com/expphonetics/>. Автор сторінки Олександр Іщенко, він же автор монографії “Голосні звуки української мови залежно від темпу мовлення” (Іщенко О. С. Голосні звуки української мови залежно від темпу мовлення : [монографія] / О. С. Іщенко. – К., Інститут української мови, 2012. – 220 с.).

5. У дисертації зрідка трапляються й дрібні технічні недогляди, наприклад: різні лапки (с. 2, 19-20, 24, 42, 47); словосполучення *звуковий відтінок* подане не в початковій формі (с. 68); *фонаційні органи мовлення* замість *фонаційні органи мовлення* (с. 78); тире замість дефіса в словах *змично-*

проривні та змично-щільні (с. 104); повтор джерела в позиціях 126 і 128 (с. 212).

Указані у відгуку зауваження торкаються часткових, а не принципових положень дисертаційної роботи і жодною мірою не знижують її загальної високої оцінки.

Основні положення дисертації різноаспектно апробовані у формі доповідей на наукових конференціях різних рівнів. Вичерпно висвітлюють суть роботи 11 одноосібних публікацій (4 із них уміщені у фахових виданнях, 1 – у закордонному виданні).

Автореферат і текст дисертації ідентичні за змістом. В авторефераті чітко сформульовано основні теоретичні положення та висновки роботи.

З огляду на викладені міркування, констатуємо, що дисертація Ганни Миколаївни Циганок “Розвиток української фонетичної термінології XX – початок XXI століття” є ґрунтовним, самостійним дослідженням актуальної лінгвістичної проблеми з одержаними новими теоретико-практичними результатами і відповідає всім вимогам до кандидатських дисертацій, а її автор – Ганна Миколаївна Циганок – заслуговує присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент –
доктор філологічних наук,
професор, професор кафедри
документознавства
ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди”

14.04.2017 р.

Підпис М. І. Навальна
Засвідчую
Нач. ВР